

sne spoznaje, širi kulturu, civiliziranost hrvatskog naroda, budi njegovu samospoznaju, svijest o vlastitoj valjanosti u prošlosti i sadašnjosti.

Snježana Brbić

VISOKO ŠKOLSTVO NA PODRUČJU RIJEČKO-SENJSKE METROPOLIJE: Spomenica, uredio Mile Bogović, Kršćanska Sadašnjost – Teologija u Rijeci, Zagreb–Rijeka 1999., str. XVI+559.

Teologija u Rijeci obilježila je 1997. god. 50. obljetnicu djelovanja Bogoslovnog sjemeništa i Visoke bogoslovne škole u Rijeci (1947.–1997.) kako se ona nazivala do uključivanja u sustav državnog školstva nakon demokratskih promjena. Riječko-senjska metropolija nastala je 1969. godine, a osnivanjem gospićko-senjske biskupije 2000. godine preimenovana je u riječku metropoliju. U njezin sastav ubrajaju se riječka nadbiskupija te porečko-pulska, krčka i gospićko-senjska biskupija. Povodom spomenute obljetnice održan je u Rijeci 25. i 26. travnja 1997. godine međunarodni znanstveni skup. Prošireni i dopunjeni radovi prvoga dana znanstvenog skupa objelodanjeni su u ovoj knjizi.

Djelo obuhvaća: Predgovor glavnog i odgovornog urednika prof. dr. Mile Bogovića, Popratnu riječ nadbiskupa metropolita dr. Antona Tamaruta, Popratnu riječ rektora teologije prof. dr. Josipa Grpca te sadržaj knjige (I – XVI). Slijede tekstovi devet povijesnih cjelina (1–509), sadržaji na njemačkom i talijanskom jeziku (511–533), kazalo osoba (535–552) te kazalo zemljopisnih naziva i nekih pripadnih crkveno-odgojnih, kulturnih i drugih ustanova (553–559).

U prvoj i najopširnijoj cjelini *Povijest visokoškolske izobrazbe u biskupijama Senjskoj i Modruškoj ili Krbavskoj* (1–206) Mile BOGOVIĆ obrađuje povijest senjske i modruške ili krbavske biskupije u novom vijeku, filozofsko-teološku izobrazbu i popis klerika prije otvaranja Sjemeništa u Senju 1806. godine, filozofsko i teološko učilište u Senjskom sjemeništu u razdoblju 1806. – 1919. s popisom studenata od 1806. do 1940. godine, Sjemenište i Teološko učilište od 1933. do 1940., djelovanje Zbora duhovne mladeži i Marijine kongregacije u Sjemeništu te popis studenata na naukovanju izvan biskupije od 1856. do 1944. godine. Nakon popisa izvora i

literature autor abecednim redom donosi životopise tridesetak profesora koji su djelovali u Senjskom filozofskom i bogoslovnom učilištu.

Temu *Teološka izobrazba na području (današnje) krčke biskupije* (207–220) iznosi Franjo VELČIĆ. Na području krčke biskupije postojale su do 1828. tri biskupije: krčka, osorska i rapska. Na temelju arhivskog gradiva i literature pisac govori o katedralnoj i glagoljaškoj školi u Krku, o privatnim glagoljaškim školama na otoku Krku, o samostanskim školama i teologijama u Krku i u Glavotoku kao i o brizi biskupa oko otvaranja sjemeništa nakon Tridentinskoga sabora (1545.–1563.). U Osoru, sjedištu male osorske biskupije, na prijelazu XV. i XVI. stoljeća klerike je poučavao franjevac Grgur Šibenčanin, u XVIII. stoljeću postojalo je i glagoljaško sjemenište, dok su nadarenije klerike biskupi redovito slali na studij u Ilirski zavod u Loreto. U Cresu su franjevci konventualci otvorili Malo sjemenište 1862., a 1882. godine teološko-filozofsko sjemenište gdje su studirali klerici iz više europskih franjevačkih provincija. U bivšoj rapskoj biskupiji benediktinci su po svoj prilici već u ranom srednjem vijeku vodili samostalne škole, ali se prvi učitelj spominje tek 1239., a klerička škola 1460., dok je pravu školu za klerike utemeljio biskup Petar Radović 1642. godine. Djelovanje ovog sjemeništa spominje se i 1774. godine.

Koristeći arhivsko gradivo i literaturu Ivan GRAH u svom radu *Sjemeništa i teološko obrazovanje na području istarskih biskupija* (221–244) sažeto prikazuje mukotrpan razvoj i rast izobrazbe klerika. Na istarskom su poluotoku već u najranijem srednjem vijeku bile ustanovljene porečka, pulska, pićanska, novigradska, koparska i tršćanska biskupija. Sve su one bile u sastavu akvilejskog patrijarhata. Najranije sjemenište na tom području opisao je s ushićenjem već sveti Jeronim u drugoj polovini IV. stoljeća. Istarski su biskupi sudjelovali na pokrajinskom saboru u Čedadu (Cividale) 796. i propisali način kako trebaju klerici svetkovati nedjelju, na onom u Paviji 845. bili su ukoreni oni biskupi koji su redili klerike bez prethodne provjere njihova znanja, a na onom iz 850. godine biskupi su se obvezali da će na svom dvoru uzdržavati nekoliko mlađih svećenika i klerika i zajedno s njima raspravljati o vjerskim istinama. Tada su počele nicati prve katedralne, zatim i zborne škole. Tijekom daljnjih stoljeća uz uspone i padove biskupi su usavršavali propise o odgoju i studiju svojih klerika. Nakon Dekreta o osnivanju biskupskih sjemeništa koji su jednoglasno izglasali biskupi na plenarnoj sjednici Tridentinskoga sabora 1562. godine, gotovo svi su istarski biskupi pokušavali otvoriti sjemenište, ali ga zbog niskih prihoda i ne-

imaštine nisu mogli redovito i trajno uzdržavati. Nepotrebne brige za odgoj i izobrazbu klerika zadavala je pićanskim, porečkim, pulskim i tršćanskim biskupima austrijsko-mletačka državna granica naročito u 17. i 18. stoljeću kada klerici iz austrijskog dijela Istre nisu smjeli polaziti sjemeništa u mletačkom dijelu Istre i obratno.

U siromašnoj novigradskoj biskupiji klerici su se kroz mnoga stoljeća spremali za svećeničku službu u rodnim župama pod vodstvom župnika. Prvo je sjemenište bilo osnovano u Bujama 1725., oko 1780. bilo je premješteno u Novigrad gdje je uz prekide djelovalo do 1814. godine. Još siromašnija pićanska biskupija nije imala u svojoj dugoj povijesti vlastito sjemenište. Klerici su neko oskudno znanje stjecali kod svojih župnika, osobito u Pićnu i u Gračišću, od XVII. stoljeća biskupi su nadarenije učenike slali na studij u Akvileju, Ljubljanu, Graz, a kasnije u riječki Isusovački kolegij. Biskupija je bila ukinuta 1788. godine.

U porečkoj je biskupiji sjemenište bilo otvoreno 1578. i djelovalo u Poreču do 1592., zatim od 1600. do 1666. i od 1689. do 1778. godine uz prekide, selilo je iz Poreča u Vrsar, Rovinj, Svetvinčenat, zatim ponovno u Poreč. U drugoj polovini XVIII. stoljeća postojalo je nekakvo sjemenište i u Pazinu, u austrijskom dijelu biskupije. U Puli, sjedištu pulske biskupije, djelovalo je sjemenište u kratkom razdoblju 1580.–1582. te 1668.–1689. godine. Klerici su ipak imali prigodu polaziti gradsku školu u Puli, Vodnjanu, Barbanu, Labinu i u Rijeci, osobito nakon što su ondje isusovci otvorili kolegij 1633. godine. Drugi su klerici stjecali nekakvo znanje kod svojih župnika, a sinodalni ispitivači provjeravali su njihovo znanje. Vrlo je oskudna bila izobrazba posebno klerika glagoljaša zbog pomanjkanja knjiga, tako da su sinodalne odluke zahtijevale da kandidati prigodom stupanja u klerike znaju pravilno čitati, latinaši latinicu, glagoljaši glagoljicu. Za primanje nižih redova morali su dobro znati naizust propisane molitve i katekizamske obrasce, a za više redove nešto iz teoloških disciplina. Neki su pulski i porečki biskupi bezuspješno molili papu i Kongregaciju propagande da barem po kojega klerika prime na školovanje u Ilirski kolegij u Loretu. Molbe su bile odbijene jer se istarske biskupije nisu ubrajale u Ilirske pokrajine koje su se tada protezale od Budve do Osora i duboko u njihovo zaleđe.

Pokrajinsko sjemenište u Kopru zvano "Seminarium Italo-Sclavum" bilo je osnovano za klerike mletačke Istre, kvarnerskih otoka i dijela Dalmacije. Djelovalo je od 1710. do 1818. godine. Klerici glagoljaši polazili su gradsku školu, a u dopunskoj su nastavi učili staroslavenski jezik i kateki-

zam na hrvatskom jeziku napamet, jer naprosto nije bilo potrebnih knjiga. Tršćansko sjemenište vodili su isusovci od 1713. do ukinuća družbe 1773. godine. Zatim su klerici IV. tečaja od 1849. do 1872. redovito, a uz prekide do 1876. godine studirali i spremali se na ređenje pod vodstvom biskupa, a predavali su im kanonici. Prvi rektor i profesor spomenutog sjemeništa bio je Juraj Dobrila.

Centralno bogoslovno sjemenište u Gorici utemeljio je car Franjo I. 1814. i nakon obnove stare i dogradnje nove zgrade ono je bilo svečano otvoreno 1818. godine. Sjemenište je moglo udomiti 60, a nakon druge dogradnje, od 1844. godine dalje, do sto klerika iz istarskih i otočkih biskupija te privremeno i dijela Dalmacije. U Gorici su živjeli i studirali klerici raznih nacionalnosti: Hrvati, Slovenci, Nijemci, Talijani, Furlani, Česi, Moravljani i kao takvi nisu bili izuzeti od buđenja nacionalne svijesti i međusobnih trzavica počevši od ilirskoga pokreta do 1947. godine, kad je stupilo na snagu privremeno, pa trajno razgraničenje između Italije i Jugoslavije.

Franjo Emanuel HOŠKO obrađuje cjelinu *Franjevačke visoke škole na Trsatu u prošlosti* (245–270), počevši od kraja XVI. stoljeća kad je djelovala srednja ili gramatička škola. Ona je 1678. prerasla u filozofsko učilište i uz prekide djelovala do 1800. godine. Gramatičku školu polazio je neko vrijeme i mladi Kanfanarac Franjo Glavinić (1585.–1652.).

Bogoslovsko sjemenište i Visoka teološka/bogoslovska škola u Rijeci u razdoblju komunizma (1947.–1990.) naslov je rada Ivana DEVČIĆA (271–320). U staroj sjemenišnoj zgradi djelovalo je Malo talijansko sjemenište od 1926. do 1947., Centralno bogoslovsko sjemenište s Visokom teološkom školom od 1947. do 1955. i Klasična gimnazija od 1948. do 1955. godine. Na svečanom otvaranju Centralnog bogoslovskeg sjemeništa sudjelovao je kao gost i Božo Milanović, posebno zaslužan za njegovo osnivanje i otvaranje. Autor posvećuje treće poglavlje nasilnom zatvaranju Sjemeništa, Teologije i Klasične gimnazije: ono je započelo 1952. raznim pritiscima komunističkih vlasti, oduzimanjem studentskih prava, milijunskim porezom na djelovanje ustanove, eksproprijacijom dijela dvorišta i konačnom podvalom o proustaškoj i profašističkoj djelatnosti nekih svećenika i bogoslova. Na montiranom procesu Okružni je sud u Rijeci 16. svibnja 1955. osudio petoricu bogoslova na kaznu zatvora u trajanju od šest godina do šest mjeseci, dok su Sjemenište i VTŠ bili zatvoreni u trajanju od pet godina, Klasična gimnazija u trajanju od tri godine, a same zgrade državne su vlasti iznajmle nekim poduzećima. Nakon isteka prisilnog prekida ško-

lovanja u trajanju od pet godina nastavilo je djelovati Malo sjemenište sa srednjom školom od 1960. do 1966., Bogoslovsko sjemenište s Visokom teološkom školom od 1965. do 1990., koje dalje djeluje kao Bogoslovsko sjemenište i Visoka bogoslovna škola. Od 1947. do 1990. godine školovalo se u toj ustanovi 370 bogoslova.

Josip ŠAJINA u istoj cjelini obrađuje *Rad Visoke teološke škole u Pazinu 1955.–1965.* (321–340). Biskup dr. Dragutin Nežić i Božo Milanović mudro su vodili novu ustanovu da ih ne zaskoče komunističke vlasti i insceniraju novi proces te ukinu Teologiju, a i Malo sjemenište. Tijekom desetogodišnjeg djelovanja na Visokoj teološkoj školi u Pazinu studiralo je dvjesto bogoslova iz Istre, te iz riječko-senjske, krčke, zadarske, šibenske, splitske, hvarske, dubrovačke, kotorske, banjalučke, sarajevske i beogradske (nad)biskupije, jer su u tom razdoblju komunističke vlasti insceniranim sudskim procesima zatvorile sjemeništa i teološke škole u Splitu i u Đakovu.

Ovu cjelinu abecednim redom zaokružuju životopisi dvadesetak profesora koji su predavali na Riječkoj i Pazinskoj teologiji (341–405).

Pročelnik Teologije u Rijeci Josip GRBAC u šestoj cjelini obrađuje poglavlje *Aktualno stanje Teologije u Rijeci* s abecednim popisom životopisa i literature današnjih profesora (407–418), a dr. Milan BOGOVIĆ donosi abecednim redom *Životopise današnjih profesora Teologije u Rijeci* (419–454). Sedma tematska cjelina navodi *Osoblje na Teologiji u Rijeci* s popisom studenata od 1990. do 1999. godine (455–459); osma cjelina opisuje *Djelatnost* s popisom profesora i planom rada po semestrima i godinama na Teologiji i na Teološko-katehetskom institutu, s naslovima seminara i temama diplomskih radnji i teološko-pastoralnih tjedana od 1966. do danas (460–484). Deveta cjelina pod naslovom *Dodatak* donosi sažete prikaze: *Isusovačko filozofsko i teološko učilište u Rijeci* Miroslava VANINA, *Biskupsko bogoslovsko sjemenište u Senju i Rijeci* i *sestre Presvetog Srca Isusova* Dobroslave MLAKIĆ i *Opći povijesni razvitak metropolije* iz eseja *Riječka metropolija* Maksa PELOZE (487–509).

Knjiga završava sažecima na njemačkom i talijanskom jeziku (511–533) te Kazalima: osoba (535–552) te zemljopisnih naziva i nekih pripadnih crkveno-odgojnih, kulturnih i drugih ustanova (553–559).

Sadržaj djela *Visoko školstvo na području riječko-senjske metropolije* obogaćeno je obilnim izvorima i literaturom i kao takvo nezaobilazno je za

proučavatelje i čitatelje crkveno-povijesne i vjersko-odgojne prošlosti i sadašnjosti u riječkoj metropoliji.

Ivan Grah

**CROATICA CHRISTIANA PERIODICA. KAZALA 1 – 40:
KAZALO OSOBNIH IMENA, KAZALO MJESTA,
PREDMETNO KAZALO, broj 43–44, Zagreb 1999., str. 1–638.**

Autori Lovorka ČORALIĆ, Marija KARBIĆ i Zoran LADIĆ u sažetom predgovoru tumače na koji su način obradili časopis CCP od broja 1 do broja 40 i kako su u tri tematske cjeline sabrali abecednim redom osobna imena, zemljopisne pojmove i stvari te kako su za svako ime, pojam i stvar naveli rimskim brojem broj časopisa i arapskim brojem stranicu časopisa na kojoj se oni spominju.

Najopširnije je *Kazalo osobnih imena* (5–371) u kojem su u nastavku izdvojena Kazala: papa (372–376), nadbiskupa i biskupa navedenih po biskupijama (377–399), hrvatskih vladara iz narodne dinastije (400–401) i hrvatskih banova (402–404).

Kazalo zemljopisnih pojmova obuhvaća gradove, sela, naselja, države, pokrajine, mikrotoponime, planine, brda, rijeke, narode i narodnosne skupine (405–550).

Predmetno kazalo obuhvaća pojmove koji se odnose na povijesnu, crkvenu i kulturnu tematiku (551–638).

Sama izradba navedenih kazala obuhvaća 40 obrađenih brojeva CCP, časopisa Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, te donosi širok spektar imena, pojmova i stvari, dok je izrazita tematsko-sadržajna raznolikost pojedinih kazala, kako ističu priređivači, veliko pomagalo korisnicima, istraživačima i čitateljima za lakše i brže pronalaženje dragocjenih podataka. Na kraju treba istaknuti da objavljena Kazala navode i mnoga imena, zemljopisne pojmove i predmete koji se odnose na Istru.

Ivan Grah